

**SIMBOLISMUL, TIPOLOGIA ȘI UZUALITATEA ȚESĂTURILOR
LUCRATE ÎN CENTRELE DE ARTIZANAT DIN MOLDOVA. STUDIU PRELIMINAR**
Condaticova Liliana, *doctor habilitat, conferențiar universitar, secretarul științific general al
Academiei de Științe a Moldovei*, Tocarciuc Alina, *doctorand, Institutul Patrimoniului Cultural,
MECC*.

The aim of this article is to identify and typologize the fabrics woven in different craft centers from Moldova and to determine the functionality and symbolism of these pieces. A special place holds the determination of the cultural and historical-artistic value of the fabrics from this era, the possibility of restoration and putting forward the old pieces, the realization of some remarks to the present day at the chapters: forms, ornamental motifs, colors, work techniques, raw material and so on. In such circumstances, the old pieces would reach the local, regional or national museum collections. At the same time, through these art pieces is expressed the education through and for the patrimony, the majority of the fabrics (carpets, embroideries and so on) being the cultural treasury of our country, which is put to serve the society. The proposed typology will serve as guidance for the repertory and examination of the patrimony pieces.

Key words: *textiles, patrimony, restoration, typology, technique, value, handicraft.*

Studiind literatura de specialitate cu privire la apariția și evoluția diverselor centre de artizanat atestate în spațiul actual al Republicii Moldova, constatăm că mai mulți cercetători au abordat problema simbolismului țesutului ca îndeletnicire artistică, semnificația pieselor care și-au găsit o largă răspândire la înfrumusețarea locuinței și a omului. Totuși, nu există un studiu complex ce ar îngloba majoritatea aspectelor legate de centrele de artizanat din Moldova și

produsele textile fabricate, scopul nostru fiind realizarea unei tipologii a țesăturilor confecționate de artizanii autohtoni.

Drept surse de cercetare a pieselor textile au servit, în primul rând, colecțiile muzeale din Chișinău (MNIM, MNEIN) și alte localități din spațiul actual al Republicii Moldova, opisul Muzeului Bisericesc din Chișinău, iar în calitate de surse scrise întâietatea revine dosarelor de arhivă, izvoadelor averilor bisericilor și mănăstirilor întocmite în secolele XIX–XX, mai ales odată cu numirea unui preot paroh sau stareț la mănăstire, construcția edificiului ecleziastic, lichidarea sau transferul comunității monahale, închiderea bisericii.

Un loc aparte revine cercetărilor noastre de teren, rezultatele fiind utile pentru identificarea, repertorierea și descrierea unor piese laice și de cult, brodate, păstrate în bisericile și mănăstirile din țară, dar și în muzeele locale. De asemenea, ca rezultat al documentărilor de teren au fost identificați artizani și ateliere, centre unde se practica sau se practică la etapa actuală broderia, alesul covoarelor, coaserea costumelor populare, confecționarea pânzei. Arealul geografic este vast, incluzând numeroase localități din nordul, centrul, sudul Republicii Moldova, inclusiv raioanele din stânga Nistrului. Cercetările de teren au permis o anumită zonare a apariției și dezvoltării meșteșugurilor de țesere a covoarelor și a broderiei artistice, care au evoluat în funcție de criteriile economice, sociale, dar și etnice. Astfel, au fost identificate diferite piese ca abordare tehnică și decorativă în satele moldovenești/românești, ucrainene, poloneze, ruse, găgăuze, bulgare și satele mixte, tendințele în materie de port, culoare, formă, decor influențându-se reciproc (ex.: cazul satului Stârcea, r-ul Glodeni, un sat polonez, român, ucrainean. În căutarea pieselor originale, care nu au fost reflectate în alte publicații, am realizat deplasări pe teren, astfel ca informațiile concentrate fiind introduse în premieră în circuitul științific, valorizate din punct de vedere științific și artistic, ca o parte importantă a patrimoniului cultural.

Subliniem faptul că în majoritatea localităților vizitate de noi au fost atestate atât muzee locale cu statut special, în cadrul cărora se păstrează inclusiv piesele textile care au devenit obiectul nostru de cercetare (Stârcea – Glodeni, Beșalma – Comrat, Orhei ș.a.) cât și muzee în curs de devenire, cum ar fi muzeul în formare din satul Cărbuna – Anenii Noi sau Sadaclia – Basarabeasca. În acest caz, contribuția indiscutabilă a profesorilor de istorie sau educație tehnologică, dar și a unor mecenai și iubitori de artă, este incontestabil, ei participând la salvarea unui compartiment valoros al patrimoniului cultural prin concentrarea într-o instituție muzeală, descrierea, catalogarea și păstrarea pentru posterioritate. Este și un exemplu de educare prin și pro patrimoniu, de includere a instituțiilor de învățământ preuniversitar, a administrației publice locale și a societății civile în valorizarea și promovarea patrimoniului cultural, în cazul dat reprezentat prin piese textile cum ar fi covoare, scoarțe, lăicere, păretare, broderii și piese vestimentare decorate prin broderie, piese bisericesti decorate cu broderie.

Din păcate, constatăm că numeroase piese se păstrează în condiții ce nu corespund cerințelor, fiindu-le afectată integritatea. O serie de piese necesită restaurare artistică. La etapa actuală, în Republica Moldova nu există însă un atelier specializat de restaurare a textilelor, în cadrul MNIM și MNAM activând câțiva specialiști specializați în restaurarea textilelor (Ecaterina Bondarenco la MNIM).

Totodată, în cadrul festivalurilor, târgurilor covorului, concursurilor sunt etalate valențele istorice și artistice ale covoarelor și broderiilor artistice, fiind expuse pentru public piese de unicat, de o deosebită raritate, aflate în colecțiile private ale meșterilor artizani sau ale colecționarilor, numărul cărora este în creștere, covorul tradițional ocupând un loc de cinste printre preferințele colecționarilor. Deseori piesele textile, covoarele tradiționale moldovenești,

pot fi depistate pe site-uri specializate în comercializarea pieselor de anticariat, întrucât covoarele tradiționale, vechi, sunt de mare căutare grație proprietăților sale și mai ales în legătură cu tendința spre folosirea produselor ecologice.

Ca surse de cercetare ne-a servit și fotografia de epocă, mai ales a diferitor persoane înveșmântate în ie brodate, în rochii-ie, covoare expuse în cadrul expozițiilor în perioada interbelică, dar și fotografiile mărturii ale basarabenilor deportați în tragicul an 1949. Ajunși în frigurile Siberiei, mai multe moldovence încercau să păstreze tradițiile vechi, croșetând, brodând sau alegând covorașe din materii prime aflate la îndemână. Era unica posibilitate în acea perioadă de a decora locuința cu piese textile, de a forma departe de țară un mic colțișor de patrie.

În general, dezvoltarea țesutului, mai ales în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, a fost stimulată de un șir de factori. În Basarabia, în anul 1881 erau 5 fabrici de lână, având în total 692 de lucrători, iar volumul producerii se ridica la 51739 ruble. Patru fabrici se aflau în mediul urban, unde activau 640 de lucrători, volumul producerii fiind de 3729 ruble. La singura fabrică din mediul rural lucrau 52 de muncitori, care însă produceau lână în volum de 48000 ruble.

Pe parcursul secolelor, în corespundere cu interiorul casei, au fost stabilite câteva tipuri de covoare, funcțiile pe care le dețineau, dar și caracterul tehnico-decorativ, fiind evidențiate următoarele tipuri: covoare mari de perete, păretare alese, lăicere alese, covoare de nuntă, piese lungi și înguste pentru peretele din dreptul patului și al laviței numit și lăicer ales, țesături pentru așternut pe lavița ori pe lada de zestre; cerga, șatranca, nițurcă; piese pentru așternut pe podea. În fiecare grup deosebim un șir de variante tipologice și zonale, fiecare piesă având o anumită funcție, mărime și ornament respectiv.

Un grup special, destinat împodobirii locuinței, constituie păretarele (vrâstate, cadrilate, alese, brodate), țolurile, prosoapele, fețele de masă, lăicerele. Pentru acestea se confecționau special țesături, care erau depozitate în casa mare în lada de zestre. Anume în lada de zestre se păstrau până la venirea celui mai important eveniment pocrovățul pentru calul mirelui, covoarele de nuntă, pânzeturile vestimentare și cele de gospodărie. Tot din acest grup fac parte și țesăturile decorative cu destinații speciale ce se utilizau în cadrul sărbătorilor tradiționale, mai ales la ritualurile de trecere cum ar fi nunta, botezul, înmormântarea. La executarea acestor piese se utilizau anumite semne sau motive ornamentale simbolice.

Covorul tradițional moldovenesc, de la apariția sa, a îndeplinit mai multe funcții. În primul rând, subliniem funcția economică, întrucât covorul țesut din lână naturală devenise un semnificant important al statutului social-economic al proprietarului în societate. Reprezentanții elitei locale își puteau permite comandarea, procurarea unui covor de dimensiuni considerabile pentru a-și sublinia frumusețea conacelor. Reieșind din aspectul economic, în lada de zestre a fetelor de măritat covorul ocupa un loc primordial, fiind un determinant al statutului, indicator al bunăstării economice, a stabilității. În lada/cufărul de zestre covoarele, scoarțele, păretarele și alte piese erau frumos așezate, devenind mândria familiei și fetei de măritat. În mare parte, aceste covoare erau țesute anume de fetele care-și pregăteau zestrea, în unele localități zestrea era pregătită de bunica pentru nepoțele sale, respectiv covoarele, scoarțele, păretarele erau țesute de bunica împreună cu fetele de măritat. Spre deosebire de producerea industrială a covoarelor, realizarea covoarelor în ateliere, centre de artizanat sau de meșterițe particulare, a obținut cu totul alt profil, covoarele fiind țesute individuale, erau personificate, lucrate pentru anumite persoane, ocazii sau ceremonii. De exemplu, meșterița din satul Stârcea, raionul Glodeni, a recunoscut că a realizat conform tiparului 3 covoare – pentru cele trei fete ale sale, în calitate de

cadou nupțial. Aparent asemănătoare per ansamblu, aceste covoare posedă elemente decorative care le diferențiază, fac covoarele lucrări de artizanat individuale, fiecare având valoarea sa artistică și istorică.

Aspectul economic al evoluției covorului este strâns legat de latura pragmatică, întrucât covorul, grație materiei prime naturale folosite la realizare, a devenit un păstrător al căldurii în casă, protector al pereților pe timp de iarnă, un produs ecologic pur la renașterea căruia se aspiră la ziua de azi, această semnificație a lui fiind bine cunoscută și înalt apreciată de mai multe popoare, în cultura cărora covorului îi revine un loc de cinste, funcțiile economice, estetice formând o totalitate care marchează dezvoltarea culturii materiale și spirituale.

Totodată, pornind de la faptul că în vogă sunt produsele ecologice, vorbim nu doar despre o moda, ci de un mod sănătos de viață. Astfel, printre proprietățile covoarelor moldovenești tradiționale țesute manual, alături de profundul sentiment de lux și confort, se numără faptul că covorul de lână este non-toxic, non-alergic și nu este un mediu propice pentru dezvoltarea bacteriilor; covorul de lână purifică aerul din încăpere, curățându-l de contaminatori comuni; umiditatea mărită a lânii reduce electricitatea statică și riscul de electroșoc; covoarele sunt practice, reducând zgomotele din casă și sunt un bun izolator termic. Covoarele din lână rămân mai frumoase și mai valoroase grație moliciunii, elasticității, luciului, modului special de a prinde culoarea.

Funcția estetică este cea care ridică covorul la o nouă treaptă de cercetare, întrucât ornamentele folosite în realizarea unei anumite piese devin o sursă inestimabilă de cercetare a evoluției decorului și a compoziției, a tendințelor artistice ale vremii, a măiestriei meșterii care a realizat covorul. În covoarele moldovenești cele mai uzuale au devenit motivele geometrice, vegetal-floristice, zoomorfe și avimorfe, antropomorfe, care formează un mix de elemente, detalii, motive, ca finalitate obținându-se o piesă textilă de o frumusețe deosebită, căreia îi revine pe drept cuvânt un loc aparte în arta tradițională.

Țesutul reprezintă o modalitate tehnică complicată de a crea o lume a pânzeturilor, având o largă întrebuintare în viața cotidiană, o tipologie extinsă și un simbolism profund. Anume țesăturile corespund nevoii de satisfacere a unor necesități vitale ale omului, asociate cu cerințele estetice, sociale, culturale, astfel țesăturile ajung a îmbina armonios utilul, pragmaticul cu esteticul, de a fi actanți nemijlociți în ceremonialul familial și în perioadele de trecere a omului, de la naștere până la înmormântare.

Necesitatea dezvoltării industriei casnice a textilelor, a țesutului manual, respectiv, a unor centre de artizanat specializate în confecționarea unor anumite produse, a fost dictată în primul rând de anumite circumstanțe sociale și economice, populația profesând unele îndeletnici artistice în timpul liber, în nevoia de a satisface necesitățile familiei în piese decorative și utile, de a-și demonstra statutul social-economic deținut în societate, cea mai elocventă dovadă a poziției înalte fiind zestrea tinerei domnițe, pregătită de reprezentanții mai în vârstă pentru tânăra care urma să se căsătorească. Cu timpul, s-a ajuns la ideea că unele meșteșuguri artistice aduc venit nu doar familiei meșterii, dar pot fi și comercializate. Astfel, industria casnică, reprezentată prin țesutul și alesul covoarelor a devenit o ocupație meșteșugărească, care permitea scutirea de agricultură și vitărit. Își fac apariția asociații meșteșugărești, mici ateliere transformate ulterior în centre de artizanat, unde se lucra la comandă și pentru piață. Operațiile tehnologice de prelucrare și pregătire a materiei, de toarcere a fibrelor vegetale, erau coordonate în primul rând de femeie, care coopta membrii familiei pentru anumite procese de lucru, erau realizate în funcție de lucrările agricole și anotimp, astfel, perioada șezătorilor fiind decembrie – martie.

Deopotrivă cu funcționalitatea și simbolismul fiecărei piese în parte, un loc aparte revine cunoștințelor sacre care se referă la tehnicile meșteșugărești legate de țesut. Din aceste considerente, țesutul, din perioada primelor atestări până la ziua de astăzi, alături de semantica pâinii, fântânilor ș.a., a fost însoțit de numeroase ritualuri, credințe, superstiții și simbolism profund, care însă se referă mai mult la domeniul etnologic de cercetare.

Tipologia pieselor. Una dintre probleme majore, de la care ar trebui pornită investigația noastră, constă în identificarea pieselor și clasificarea lor. Examinarea detaliată a literaturii de specialitate și a materialelor acumulate în timpul lucrului de teren au permis să scoatem în evidență următoarele tipuri de țesături lucrate în centrele de artizanat din Moldova:

- **În funcție de tehnologia** de executare a țesăturilor deosebim două categorii mari: 1) țesături lucrate manual, în condiții casnice, fapt ce le oferă un plus de valoare și 2) țesături lucrate la dispozitive mecanice speciale, care permit producerea în serie a unor piese. Astfel, țesăturile lucrate manual în condiții de casă alcătuiau o parte considerabilă din averea familiei. În funcție de categoria țesăturilor și numărul lor, dar și de hărnicia femeilor, se forma autoritatea și opinia sătenilor cu referire la o anumită familie din localitate. În sate se considera că fiecare gospodină trebuia să știe să țese, să croșeteze și să brodeze pentru a-și îmbrăca membrii familiei, dar și pentru a împodobi casa, a organiza gospodăria, a pregăti zestrea copiilor, atributele ritualice pentru nuntă, înmormântare, aspecte ce reies din tradițiile populare. Țesăturile confecționate manual demonstrează măiestria artistică și talentul popular și se remarcă prin originalitatea factuală și cromatică, ornamentica bogată, nivelul înalt al măiestriei tehnico-decorative, prin multitudinea de grupe tipologice și variante locale.

- **În funcție de materia primă de lucru** deosebim țesături de lână, semilână, cânepă, în, bumbac, mătase. De regulă, materia primă de calitate era procurată la gospodari specializați în creșterea oilor, cultivarea inului, a bumbacului, procedeele tehnologice fiind destul de costisitoare și complicate. Astfel, în timpul deplasării în teren (s. Stârcea–Glodeni), a fost stabilit faptul că în sec. al XIX-lea – sfârș. sec. al XX-lea, în localitate cei mai înstăriți gospodari, femeile cărora s-au specializat în lucrarea covoarelor, țineau respectiv turme de oi pentru a avea lâna proprie. A devenit o afacere de familie: oieritul, tunderea oilor, scărmanatul lânii, facerea firelor fine, subțiri, utilizate ulterior în confecționarea diferitor țesături, în funcție de grosimea și finețea firului de lână. De asemenea, tot în condiții casnice se realiza vopsirea lânii, folosindu-se coloranți naturali, cei chimici, artificiali făcându-și apariția la hotarul sec. XIX–XX. Afaceri similare privind creșterea oilor, fabricarea lânii și a țesăturilor respective au fost semnalate și în majoritatea localităților din sudul Republicii Moldova, atât în sate populate de moldoveni, cât și în sate populate de găgăuzi, bulgari sau localități mixte. Astfel, în partea de sud a Moldovei este răspândită lâna moale, utilizată la confecționarea țesăturilor decorative pentru împodobirea locuinței, pe când la sud predomină și țesăturile din fire naturale de borangic (mătase brută), întrucât anume în aceste regiuni populația se ocupă cu sericicultura (creșterea viermilor de mătase). De asemenea, în nordul și centrul Moldovei în trecut se cultiva mai mult cânepa, iar la sud – inul. Ca recompensă pentru culesul și selectarea semințelor de in, țăranii primeau fibre textile de in, din care își confecționau țesături.

- **În funcție de natura materiei prime** diferențiem 1) țesături lucrate din fire naturale, colorate cu coloranți naturali și 2) țesături artificiale, colorate cu coloranți industriali, apărute mai ales la hotarul sec. XIX–XX și care au marcat producerea în masă a țesăturilor, au redus din preț, calitatea și valoarea lor istorico-artistică. Ultimul timp, o deosebită atenție se acordă țesăturilor ecologice, confecționate din materii prime naturale, de calitate. În așa fel, la încep.

sec. al XXI-lea, în unele localități din Republica Moldova, își fac apariția centre de artizanat sau artizani singolari, care se ocupă de confecționarea diverselor țesături, folosind în acest sens materiile prime naturale, fără coloranți chimici, piese care oferă comoditate, căldură naturală, diminuează riscul apariției alergiilor, o problemă destul de importantă la ziua de azi. De asemenea, modalitatea de a-și amenaja locuințele cu țesături naturale au dus la apariția și dezvoltarea în Republica Moldova a turismului agrar, mai ales a eco-turismului, de serviciile acestor agenții de turism și antreprenori beneficiind, în primul rând, oaspeții din străinătate, care vizitează Republica Moldova, localnicii ferindu-se de asemenea propuneri din cauza prețurilor enorme în cazul cazării în aceste eco-căsuțe rustice. Reieșind din cele menționate, distingem țesături groase și subțiri, folosite pentru confecționarea diverselor piese; țesături monocolor, păstrând culoarea naturală a materiei prime și țesături policolare, colorate cu vopsele naturale sau chimice; țesături realizate din fire groase sau subțiri (chiar și în cadrul mănăstirilor de maici era în acest sens împărțirea ascultătoarelor care lucrau „cu furca la lucru gros”, adică lucrau covoare și cele care lucrau „cu furca la lucru subțire”, adică se ocupau de broderie, croșetare, coaserea pieselor vestimentare.

• **În funcție de uzualitatea și simbolismul pieselor confecționate, diferențiem 1) țesături destinate împodobirii interiorului locuințelor**, având numeroase subtipuri, după cum urmează: A) țesături pentru decorarea/încălzirea podelelor, pardoselilor, în această categorie fiind incluse covoare, țoluri ș.a.; B) țesături pentru decorarea/încălzirea pereților caselor, incluzând diferite covoare de perete, păretare, ultima vreme fiind de mare căutare și panourile decorative stilizate, produs al artizanilor contemporani; C) țesături pentru înfrumusețarea spațiului de dormit, având și funcții apotropaice, de ascundere, protecție a locului, în această categorie fiind incluse diferite scoarțe, lăicere, fețe de pernă, cuverturi, cearșafuri ș.a.; D) țesături de gospodărie, utilizate pentru înfrumusețarea, servirea meselor, care integrează diferite ștergare, prosoape, șervețele de masă, fețe de masă; E) țesături utilizate ca mijloc de transportare a unor produse, în această categorie fiind incluse desagii (dispăruți la ziua de azi, dar revenind prin intermediul unei oferte noi, reactualizate), poșete, trăistuțe, interesul pentru care a revenit ultimul timp pe agenda de lucru a artizanilor, folosindu-se pentru confecționare țesăturile de epocă; 2) **țesături destinate confecționării pieselor vestimentare**, diferite piese de port, care includ piese vestimentare lucrate manual, diferențiindu-se după gen (vestimentație pentru bărbați și femei – catrință, cămașă, ie, fotă, brâie, șorturi), vârstă (vestimentație pentru copii, tineri, bătrâni, care se deosebește după croi, stil și culoare, motive decorative utilizate), simbolism (în funcție de diferite etape ale trecerii omului, deosebim vestimentație încadrată în ritul nașterii și botezului, ceremonialul nupțial – prosoapele mirilor, năfrâmița miresei sau piesele utilizate la înmormântare – cearșaful, covorașul, prosopul etc.). La țesutul acestor țesături concomitent are loc și formarea decorului ornamental și cromatic.

În așa fel, apariția și dezvoltarea producției casnice mai ales în mediul rural a fost condiționată de mai multe aspecte socio-economice și culturale, legate de necesitatea confecționării materiei prime în mediul rural, în timp ce reprezentanții elitei locale, boierimea își puteau permite procurarea unor stofe elegante și de calitate la manufacturi speciale. Industrializarea societății, producerea automatizată, apariția stofelor produse industrial și a coloranților chimici a defavorizat considerabil dezvoltarea producției casnice, reducând la fel din aria de răspândire și utilizare a țesăturilor produse în diferite centre de artizanat.